

RUSYA'NIN SİYASAL EKONOMİSİ ve TÜRKİYE İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ (1992-2000 yılları)

Elif Hatun KILIÇBEYLİ*

The collapse of Soviet Russia has been dramatically changed the relations between Russia and Turkey. Until 90's, Turkey and Russia were on opposite blocs, and the foreign policy strategy of Turkey had been established on western bloc. However, in the last decade, these conditions have changed in some aspects. The economic relations between these two countries has been radically transformed into a new dimension and also developed in this decade. But despite developed strong economic relations, both countries have still some important and crucial economic problems and it is possible to see the reflections of the internal economic problems of these two countries in their economic relations. In this article, the author makes an interpretation and analysis of economic relations and conflicts of Russia and Turkey, by taking into account of their foreign policies.

Ekonomik planlama, Çarlık Rusyası'ndan Bolşevik devrimine ve buradan Marksist-Leninist ideoloji ekseninde oluşturulan 'Merkezi Planlama'ya; buradan denominasyon¹ programlarına ve NEP'e;² NEP'ten Gorbaçov dönemindeki 'Glasnost (Açıklık)' ve 'Perestroyka (Yeniden yapılanma) ve 500 günlük finansal programlara kadarki süreçte hep varolmuştur ve tarih içerisinde bir gelenek olarak yer almıştır. Türkiye ise kuruluş tarihinden itibaren yeni modeller geliştirerek 1960'lı yıllardan itibaren devlet tarafından organize edilen Beş yıllık Kalkınma Planları'nı uygulamaya başlamıştır. Sermaye birikimi sorunu olan Türkiye için yine o dönemlerdeki bu uygulama, üstelik tarihsel bir deneyimi olmamasına rağmen, başarılı sonuçlar vermiştir.³

* Yard. Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli. Çukurova Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

¹ Rusya tarihinde denominasyon uygulamaları 1400'lü yıllardan 1998 yılına dek 120'nin üzerinde geniş veya dar ölçekli olarak gerçekleşmiştir.

² NEP - Novaya Ekonomičeskaya Politika-Yeni Ekonomi Politikası 1921 yılında V. İ. Lenin tarafından uygulamaya konularak ekonomik kaosu önlemeyi, üretimi arttırmayı ve proleter sınıfın daha rahat çalışma ve yaşamasına fırsat yaratmak amacıyla Pazar ekonomisi ile sosyalizmden oluşturulan karma bir politikadır. Kaynak: Ekonomičeskaya Entsiklopediya. Tom. 1. Moskva.

³ Ayrıntılı bilgi için Korkut Boratav, Ergun Türkcan, *Türkiye'de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT'ler*, TVYY-1993. İstanbul ve G. Kazgan, *Tanzimat'tan 21. yy. a Türkiye Ekonomisi*. Altın Kit. -1999. İstanbul.

Ancak, dış dünyaya ekonomik olarak kapalı ve korumacı bir ekonomi politikası izlediğinden; ülkeyi yöneten siyasilerin dış dünyayı ve dünyada hızla değişen dış gelişmeleri algılama, anlama ve bu değişimlere karşı yeni veya farklı politikalar oluşturma ve geliştirme kaygısının olmadığından 1973'de petrol krizine hazırlıksız yakalanarak sonraki dış borç sorunlarıyla da karşılaşmıştır. Aynı dönemlerde, dünya, petrol bunalımına bağlı üretim krizi yaşarken, SSCB'ye ve onun en büyük cumhuriyeti olan Rusya Federasyonu'na bakıldığında, 1972-1976 yılları arasında petrol ve yan sanayiinden elde ettiği yüksek gelirlerle Batı'nın gelişmiş teknolojisini üretimde kullanmak üzere büyük ölçeklerde satın aldığı görülür.⁴ Yine 1970'lerde SSCB'nin kuzey komşusu ve Stalin korkusunu yaşayan Finlandiya başta inşaat sektörü olmak üzere endüstriyel ürünlerine bağlı ihracat gelirlerinde dev artışlar sağlayarak, SSCB ile olan ekonomik ve ticari işbirliğinde hızlı bir yükselme sağlamıştı.⁵

1970'lerin ikinci yarısı ve 1980'lerin başlarında ABD, Japonya ve gelişmiş Batı Avrupa ülkelerinde bulunan ekonomik, finansal ve toplumsal kurumlar, yaşadıkları bunalımların tekrarlanmaması amacıyla köklü değişikliklerle yeniden ve yeni kurallarla oluşturulurken, Türkiye'nin de yer aldığı gelişmekte olan ülkeler ise karmaşık iç sorunlar ve dış borç sarmalında yaşamaktaydı. Dış borç ve yetersiz sermaye sorunu olan ve finansal dış yardım kaygısında olan Türkiye, 'Yeni Dünya Düzeni' veya daha geniş anlamda 'Küreselleşme' ile tanışma sürecine bu karmaşıklıkla farkına varmadan 1980'lerin başında girdi.

Aynı dönemlerde ise SSCB'nin Komünist Parti içindeki alt ve üst komitelere yeni üye atamaları gerçekleşiyordu ve devlet kapitalizminin komünist üretim tekniklerinin yerini çoktan almış olmasına rağmen, ülke idari ve sosyal yapısını değiştirmeden bir tabu gibi devam ediyordu. Rus entelektüelleri buna yıllardır dikkat çekmelerine rağmen ülkede 'Aristokrasi talebi' olarak algılanıyorlardı.⁶ Andropov'dan sonra genç bir Genel Sekreter olarak göreve gelen Gorbaçov 'Glasnost (Açıklık)' ve 'Perestroyka (Yeniden yapılanma)' politikaları ile Demir perde ülkelerindeki ünlü 'Brejnev Doktrini'ni resmen sona erdirdi. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla 'Kutupsuz Dünya' kavramı gelişti. Başta Ukrayna ve Baltıklar olmak üzere birçok SSCB üyesi cumhuriyet bağımsızlık hareketlerine başlamışlardı. Doğu Bloku'ndaki çatlamalar, nihayet Moskova'da, Ağustos 1991'de, üst düzey

⁴ R Guseynov., "İstoriya Ekonomiki Rassii". s. 303- 1999. Moskva.

⁵ Ayrıntılı bilgi için *Finnish Institute - Year Book ve Analyze Report (1965-1978 yılları)*'ta yer alan Tablolara bakılabilir.

⁶ Y. *Politiçeskiye Profili Rassii*. 2000. Moskva

.....
: **1980'li yılların hemen**
: **başında Batı'da yaşanan**
: **yeni değişimler,**
: **1990'ların başında**
: **Doğu Bloku içinde**
: **yaşanırken; Türk dış**
: **politikasının stratejisi**
: **'tribünlerdeki bir**
: **izleyiciden' farksız bir**
: **durumdaydı.**
.....

komünistlerin oluşturduğu komitenin 'Darbe Girişimi' olarak isimlendirdiği traji-komik bir senaryo ile son buldu. Böylece 74 yıllık SSCB, Rusya Federasyonunun da bağımsızlık hareketlerini desteklemesi ve Boris Yeltsin'in kendisini 'Başkomutan' ilan etmesiyle tarihe gömülmüş oldu.

Küreselleşme ise bu karmaşık ve belirsiz ortamda daha çabuk gelişerek birbirlerinden dil, din, kültür ve sosyal yapı olarak farklı

olan toplumların benzer şekillerde yaşam standardı talep eden, üretim amaçlı değil tüketim amaçlı toplumlar haline gelen uluslar oluşumunu da başlattı. Bu özellikler ekonomik, politik ve coğrafi değişimler esnasında henüz kendi kurumsal yapılarını oluşturma sürecinde olan ülkelerde daha da hızla gelişti. 1980'li yılların hemen başında Batı'da yaşanan yeni değişimler, 1990'ların başında Doğu Bloku içinde yaşanırken; Türk dış politikasının stratejisi 'tribünlerdeki bir izleyiciden' farksız bir durumdaydı.

Burada Türkiye için tek istisnai durum, 1980'lerin başbakanı ve ardından Cumhurbaşkanı olan T. Özal'ın özellikle Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile 'kardeşlik' ilişkilerini geliştirme çabasına girmesidir. Bu, Türk dış politika tarihinde en aktif ve uzun süreli ilk dış politik ataktır. Cumhurbaşkanı T. Özal'ın şahsi girişimleri ve gayretleri, planlı ve koordineli bir ekip çalışmasına dayanmadığından, ilgili coğrafyalarda aynı hızla oluşturulamamış ve Cumhurbaşkanının 'tek yönetici' durumunu korumasından dolayı uzun vadeli işbirliklerine dönüştürülemedi.

Diğer yanda, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ise temelde Türkiye ekseninde Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle işbirliğini kurmak ve geliştirmek fikirleriyle doğmuştu. Ancak, somut gelişmelerin zaman alması ve ardından da Yunanistan'ın katılmasıyla KEİ umutları uzun bir dönem için ertelendi.

Ağustos 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın önderliğinde hızlı bir çalışma sonucu Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) oluşturuldu. Bu birlik ile yaklaşık 73 yıllık birlikteliğin ve 2. Dünya savaşında Hitler Almanyası'na karşı topraklarını savunan ülkelerin enerji, gıda gibi temel gereksinimlerinde olan durumun ve geçmişten gelen ekonomik, ticari ilişkilerin korunması hedeflenmişti. Ancak, kapitalist dünyaya

açılmak, yeni düzenlerini oluşturmak ve istedikleri dönüşümler konusunda her ülke bağımsızdı. Türkiye için 'beklenmedik' bu ani değişim belirsizliğini korurken; başta ABD olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri ekonomik ve siyasi ilişkilere çoktan başlamışlardı.⁷

Türkiye'nin ulusal dış politikasına katkı sağlamak ve ulusal ekonominin gelişimi yönünde politik kararlar vermek yerine başta ABD'nin dış politikasına uygun olarak geliştirilen çokuluslu dev şirketlerin yatırımları ve ticari gelişimine ortam sağlamak fikri hakim oldu. Yeltsin yönetiminin ekonomik anlamda başlattığı ilk çalışmalardan biri özelleştirilmedi. Henüz sosyal ve ekonomik dengeleri planlamadan hemen Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) gelen taleple B. Yeltsin'in yardımcısı A. Çubays'ın kontrolünde özelleştirmeler başlatıldı. Neredeyse hemen hiçbir ön analiz çalışmaları tamamlanmadan Rusya için küçük ve orta ölçekli sayılan devlet kurumları⁸ hızla *voucher* sistemi kullanılarak özelleştirildi.

Bunun ardından daha büyük ölçekli ve sanayii hammaddesi veya ağır sanayii de bulunan fabrikaların özelleştirilmesi gündeme geldi. Ancak, özelleştirme adı altında ülkede özel sektörü oluşturmak amacıyla bu satışlar ya zengin bürokratlar ile bu kurum yöneticilerine, veya kısmen yabancı yatırımcı bulan yine büyük çoğunluğu bürokrat olan kişilere satıldı.⁹ *Voucher* veya kuponla çalıştıkları işletmelere ortak edilen işçiler hem maaşlarını alamadıklarından, hem de yüksek enflasyon baskısıyla yaşadıkları ekonomik sıkıntıyı *voucher*ları hemen paraya dönüştürmekte buldular. Özellikle 1992-1996 yılları arasında özelleştirmeler ve yabancı yatırımlar için ilk çalışmalar başladığında hemen hiçbir Türk firması doğrudan yatırımcı olmadı. Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde başkan danışmanı olarak çalışan bazı Türk işadamları bile Batılı şirketler için aracı gibi çalışarak yabancı yatırımların bu ülkelerde çok avantajlı olanaklarından yararlanmalarına yardımcı oldular. Bu ABD yönelimli ve tek merkezli kararlar sonucu Türk dış ekonomik politikası güdük kaldı. Ve Türkiye, sadece Orta Asya'dakileri değil; Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Kafkasya ve eski

⁷ ABD'de bulunan birçok Stratejik Araştırma Merkezleri, Dış Politika Enstitüleri Avrupa'da bulunan benzer kurumlar SSCB'yi yıllardır çok ayrıntılı olarak çalışıyorlardı. Hangi aşamada neler olabilir ve olası değişimleri-beklentileri tarihsel süreçleriyle analiz edebilme bilgi-becerisine sahiplerdi. Bu çalışmaların grafiksel analizleri ise 1899 yılından beri önce Rus Çarlığı ve sonrasında SSCB'de yayınlanmakta olan 100.000 tirajlı haftalık dergi olan *Agonyok(İşilti)*'ta 1989 yılından itibaren yayınlanmaya başladılar. Aynı dönemde ise Türkiye'de resmi güvenlik kurumu olan MIT dışında hiçbir sivil kurumda benzeri bir orijinal çalışma bulunmadığına dikkat çekmek isterim.

⁸ Bu kurumlar her biri bulunduğu mekanda en az 30 kişi çalıştıran dikiş, saat tamiri atölyeleri ile süt ürünleri dağıtım noktaları ve pasta satan mağazalar, olabildiği gibi en az 150 kişi çalıştıran Mobilya, Tekstil, makine yan sanayii ile ilgili işletmeler, küçük ev aleti üreten fabrikalar olarak açıklanabilir.

⁹ Kosals L. '*Privatizasya i Vnutrenni Krizis*'. 10-1995. Vaprosi Ekonomiki-RAN. Moskva.

ve Urallar'da olası iş potansiyellerini araştırarak yeni iş olanaklarına ulaşmışlardır. Planlanan düzeyde tüm projelendirmelerin ve teknoloji transferlerinin gerçekleşmemesine rağmen bu krediler, Türk firmalarına BDT sınırlarında iş yapmanın cazibesini göstermiştir. 1990'lı yıllarda kredi garantisiyle tamamlanan pek çok proje, yerini yüksek riskli ve yüksek kârlı yeni ancak belirsiz bir iş ortamına bırakmıştır. 1991'den sonra SSCB'nin verasetini üstlenen ve dünyanın en önemli yeraltı kaynaklarından oluşan bir zenginlik demetini kontrol eden Rusya Federasyonu, henüz kapitalist dünya koşullarını ve çalışma sistemini bilemediği için, mevcut nakit kaynaklarını, bir yandan renovasyona (kentlerde ve üretimde), diğer yanda kapitalist dünyanın lüks tüketim ürünlerine kullandı. Ancak, emisyon hacminin ve diğer finans araçlarının kontrolsüz kullanımı, sosyal hizmetler hariç pek çok alanda genişletilerek devam ettirildi. Oysa, SSCB üretim sisteminde Birliği oluşturan tüm bölgelerin eşit paylaşımı ile çalışma koşulları ve ekonomik kalkınma için gelirin de eşit dağılımı amacıyla SSCB'nin bulunduğu büyük coğrafik alanda hemen her bölgede üretime katılım söz konusuydu.

Üretim maliyetlerinin özellikle taşımada ek yük getirmesine rağmen, ucuz ulaşımın sağlanması ile bu sorun çözümlenmişti.

Endüstriyel üretimde Doğu Bloku'na üye diğer ülkelerin mevcut kaynakları ve ürünleri de kullanılabilir ve SSCB bunu karşılıklı değişim anlaşmaları çerçevesinde hammadde veya yan sanayi ürünü olarak veriyordu. Tüm bu kaynakların kullanım ve üretim şekli 1990'lı yılların başında sona erdiğinden, Rusya, gıda başta olmak üzere günlük yaşamdaki gereksinimlerinde önemli sıkıntılar yaşamaya başladı. Bu dönem Türk girişimcilerinin cesaretleri dikkat çekicidir. Henüz hukuki ve mali yasal çerçeveler ve altyapı hazırlanmamıştı, gümrük mevzuatı, dış ticaret kanunu ve vize işlemlerinde önemli belirsizlikler bulunmaktaydı. SSCB döneminden kalan mevzuat bir yandan uygulanırken Başkan'ın aldığı kararlarla kısa süreli değişiklikler söz konusuydu. Bu konuda Türk Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği sürekli gelişmeleri takip etmekte, ancak onları bile şaşırtan ve nasıl uygulanacağı çok açık olmayan kararlar gözlenmekteydi.

Türk firmalarının kendi çabalarıyla yaptıkları işler, bir yandan çok önemli bir döviz getirileri sağlarken, diğer yandan bunların yurtdışına transferleri konusundaki bilgi eksiklikleri nedeniyle döviz kaybına yol açıyordu. Rusya'da faaliyet gösteren Türk şirketleri, tarafların 'Çifte Vergilendirmeyi Önleyici' ve 'Gümrük Mevzuatı' anlaşmalarının yapılamaması nedeniyle başta İtalya olmak üzere diğer Avrupa ülkeleriyle ve off-shore şirketleriyle çalışmaya başlayarak elde ettikleri

dövizleri rahatlıkla bu ülkelere çıkardılar. Aynı dönem Türk işadamlarının Rusya dışına transfer ettikleri tutar 1993 rakamlarıyla sadece 2 milyar Amerikan dolarının üzerindeydi.¹¹ Yine gereksinimleri gereği Türk tekstilcileri başta deri ve yünlü giysiler olmak üzere gümrük-dışı veya gümrükten muafiyet gibi çeşitli yollarla Rusya'ya mal getirmeye devam ettiler. Bu dönemde Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, Hindistan ve Pakistan ile bir dizi Barter anlaşması yapmıştı.¹² Yine aynı dönem Türkiye, Barter anlaşmasına girmemiştir.

1997 ve 1998 yılları Rus Ekonomisinde ve Politikasında Genel Durumu

Politika, kabul edilen 1998 yılı bütçesinde yine önemli rol oynamıştır.¹³ Enflasyon oranında düşme devam etmiş ve ruble göreceli olarak istikrarını korumuştur, nominal vergi gelirleri Ocak ayından itibaren göreceli olarak artmıştı. Hükümet herşeye rağmen enflasyonun artmasını engellemekte ve para ve bütçe politikasından ödün vermiyordu. Aynı zamanda Ocak verilerine göre sanayide çok da önemli olmayan oranlarda artış devam etmekteydi. Sanayiciler iyimser beklentilerini koruyorlardı.

Optimizm, Sosyoloji Enstitüsü tarafından yapılan bir anketle de ortaya konmuştu.¹⁴ Bu dönemki pek çok olumsuz gelişmeye karşın iyimser beklentilerin nedeni, Başbakan Y. Primakov'un kişiliğinden kaynaklanmaktaydı. Bir yıl önceye göre sosyal yaşam kalitesinin düşeceği ve sosyal hizmetlerde olumsuz değişimlerin yapılacağı uyarılarına rağmen, halkın büyük bir bölümü Başbakan'ın açıklamalarına inanmaya kendilerini zorlamaktaydı. Ekonomik ve toplumsal istikrarı sağlayabilecek kişi olarak, Başbakan Y. Primakov'u bekleyen başlıca üç sosyo-politik sorun vardı. İlk olarak, dış finansman sorununun çözümü ve uluslararası finans kurumlarıyla anlaşmaların sağlanması gerekiyordu. İkinci olarak, enflasyonun istenilen düzeyde düşük olarak seyri; ve son olarak ise, siyasi çevrelerden ve toplumdan gelecek her türlü baskılara rağmen siyasi iradeyi korumak ve direnmek gerekiyordu.

IMF ve diğer yabancı finansal kurumlarla yapılan anlaşmalar hükümeti tedirgin etse de, bu anlaşmaları prensipte politik bir başarı

¹¹ T. C. Moskova Büyükelçiliği Aylık Çalışma Raporu. Şubat. 1994. Moskova

¹² Hindistan'la yapılan anlaşmada çay ve şeker ambalajlı olarak;ÇHC den ise tekstil yan ürünleri belirlenen sayılar üzerinden ambalajlı olarak alınırken karşılığında kömür başta olmak üzere linyit, nikel, polietilen ürünler hammadde olarak sağlanacaktı. Bu anlaşmalar yıl sonu itibarıyla sona erecek ve yeni anlaşma tarafların isteğiyle yenilenebilecekti. İndiya Perspektivi-No. 148, N. Delhi-India.

¹³ Federal bütçe Eylül ayında taslak olarak hazırlanmakta onaylanması ise 30 gün içinde sonuçlandırılmaktadır.

¹⁴ Agonyok. No. 25. s. 12. Moskva. 1997

gibi halka sunmak da hükümeti rahatlatıyordu. Yeniden yapılanma için sağlanan krediler ve perspektifleri Rusya'yı umutlandırıyordu. Dünya Bankası, hükümetin talepleri dışında kredi arz listesini hazırlamıştı bile. Burada eski enerji santrallerinin rehabilitesi, ulaşım ve kentlerdeki çevre temizliği ile benzer altyapı projeleri yer almaktaydı. Hükümetin kararsızlığı ise borç yükünün yaklaşık %30-35 oranında artmasıydı.

Herşeyden önce, IMF'nin sıkı kontrolüne karşın yeniden politik bir hata yapma riskine hiçbir kurum giremezdi. Bu nedenle IMF ile varılan anlaşma ve özellikle sıkı para politikasında kullanılan araçlardan vazgeçilemezdi. Hükümet, Mayıs ayına dek mevcut anlaşma ve görüşmelerden duyduğu memnuniyeti ifade etmeye devam etti.

Hükümetin her bahar yaşadığı önemli sıkıntılardan biri de bütçeye ek kaynakların elde edilmesi esnasında işadamları, işçi ve çiftçi lobilerine karşı yapılan görüşmelerdi. Bu çevrelerin temel istekleri aynı olup ek muafiyet isteniyordu. Küçük işletme sahipleri ise benzer teklif ve uzun vadeli düşük kredi talebinde bulunmaktaydı. Mali istikrarsızlık yaratmamak ve elde edilen dış kredileri IMF ile anlaşma dışında kullanmama kararı hükümetler tarafından uygulandı. Ancak, Başkan bu anlaşmalara uymuyordu.¹⁵

Y. Primakov¹⁶ kendi prensiplerine ve ekonominin gereklerine uymadığı fikriyle toplu iş sözleşmelerinde talep edilen oranlarda ek ücret ödenmesine ve sosyal güvencilikte yapılması düşünülen reform çalışmalarının gelecek döneme bırakılmasına karar verdi. 'Purneftegaz'ın özelleştirilmesine değil, ancak rehabilitesi için dış kredi kullanılmasına karar vermesi ise Y. Primakov'u ulusal kahraman yaptı. Bu kararlarla B. Yeltsin'le ters düştü ve 17 Şubat'ta istifasını sundu. Ancak B. Yeltsin, Şubat sonuna dek Y. Primakov'un görevine devam etmesini talep etti.¹⁷

Y. Primakov'un görevi bırakması birçok eleştiri almasına neden oldu. 1993 yılından bu yana devam edilen özelleştirmelerde yasal olmayan işlemlerin açığa çıkarılması, rüşvet başta olmak üzere kamu mülkiyetinin yasadışı yollarla el değiştirmesi için soruşturmaların açılması ve şirketlerin mali yapılarının gerçekliği gibi konularda başlatılan cesur girişimler de yarıda kalmış oldu. Üstelik, emeklilerin maaşlarının arttırılması da sıkı bütçe politikası uygulamasına ters düştüğü gerekçesiyle reddedildi.

¹⁵ Bank of New York'a B. Yeltsin'in kızı adına havale edilen 800 milyon Amerikan doları ile ilgili haber Eylül. 1999'da çeşitli yayın organlarında yer aldı. Ancak sonrası belirsiz kaldı. *The Moscow Times*, 17. 09. 1999

¹⁶ Ocak. 1996 yılından Nisan. 1998 tarihine dek Dışişleri Bakanı olarak görev yaptı.

¹⁷ *Interfaks*, 17. 02. 1997

Mart 1997'den itibaren Gazprom'un Yönetim Kurulu üyesi V. Çernomırdin Başbakanlık görevine tekrar başladı. Ancak, başta Duma'nın şiddetli tepkisi ve kararların yine Başkan'dan çıkmasının rahatsızlığıyla bu hükümet uzun süreli olamadı. Ekonomik sorunlar bir yandan petrol fiyatlarındaki düşmenin sonucu ihracat kalemlerinde azalmayı getirirken, diğer yandan vergilerde beklenen ve istenilen rakamlara ulaşamaması da yine başta bütçe olmak üzere harcama kalemlerinde darboğaza neden oluyordu.

Bunlara rağmen ihraç kalemlerindeki hammaddelerin yüksek fiyatlarından elde edilen getirilerle bütçe açığı %6'ya indirilebilmişti. Yabancı yatırımlarda ise bir yıl öncesine göre önemli bir farklılık gözlenmiyordu. Ve GSYİH 1989 yılından 1997'ye kadar düşüş yaşamış, sadece 1997 yılında %0.8 oranında bir artış sağlayabilmişti.¹⁸

Mart 1998'de Viktor Çernomırdin hükümeti bırakırken birçok sorunu da beraberinde devrediyordu. 20 Nisan 1998 tarihinde B. Yeltsin tarafından atanan Sergey Kiriyenko, uygulanması zor kararları titizlikle incelerken, diğer taraftan iç borçlanmada GKO¹⁹ ve OFZ²⁰ bonoları yüksek bir iç borç sarmalı haline geldiğini fark edemiyordu.

B. Yeltsin bu arada bir Başkanlık kararı yayınlarak 1 Ocak 1998'den başlamak üzere 31 12 2002 tarihine dek gerçekleştirilecek denominasiyon haberini veriyordu. Denominasiyona, IMF ihtiyatlı yaklaşırken, RF Merkez Bankası ve Maliye Bakanı Anatoliy Çubays destek veriyordu. IMF'in şüphesi enflasyonu uyandırmaktı.²¹ Başbakanlık dışında onaylanmış olan para politikası çeşitli sıkıntılar doğurarak devam etmekteydi. Yıllık getirisi ortalama % 50'lerde olan GKO ve OFZ'lerin Temmuz 1998'den itibaren parasal dönüşümünde ödeme güçlükleri başlamıştı.²² Bu tarihten itibaren özellikle 'sıcak para' ülkedeki finans sistemine güvenini yitirerek ülke dışına çıkmaya başlamıştı.²³ RF hükümeti acilen IMF'den ve diğer uluslararası finansal kuruluşlardan ek mali yardım istedi. IMF'den 11 milyar dolar, diğerlerinden de 11 milyar dolar dış kaynak garantisi almasına rağmen ödemelerini söz verdiği tarihte yapamayınca, 17 Ağustos'ta morator-

¹⁸ 1997 yılı GSYİH 624 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. *T.C. Moskova Büyükelçiliği Raporu*. RTİB-Post. Mayıs. 1999

¹⁹ GKO - Gasudarstvenni Kratkosroçni Obligatsii-Kısa vadeli Devlet tahvili

²⁰ OFZ - 12 ay ile 36 aylık olarak arz olunan Orta vadeli devlet tahvili

²¹ *Finansal Forum*, s. 2 - 31. 10. 1997

²² RF'nin dış borcu dönem başı itibarıyla 149 milyar dolardır. Özel sektör borçları ise 30 milyar doların üzerindedir. Sıkı para politikası uygulamasına bu koşullar altında devam edilmiştir.

²³ Doğu Asya krizinden de ders alan 'sıcak para', G. Kore, Malezya ve Endonezya'dan da kriz öncesi hızla çıkmıştır.

yum ilan etmek zorunda kaldı. Ve hemen ardından ısrarla uygulanan döviz koridorundaki parametrenin²⁴ değişimi başlattığını GKO'ların ödenmesini ise 3 ay askıya aldığı açıklandı. Özellikle bankacılık ve mali reformlardaki hukuki altyapının olmaması nedeniyle piyasa ekonomisinin de uygulanamamasından kaynaklanan bu kriz, finansal olarak görünse de zaman içinde ekonomik krize neden olacaktı.

Moratoryumun ilanıyla ellerinde yüklü miktarlarda GKO bulunan bankalar birden nakit sıkıntısına düştüler. Bu arada mevduat sahipleri de rublesini bir an önce dövize çevirmek amacıyla bankalardaki mevduatı çekince, ödemeler sisteminde çöküş ve ekonomik kaos baş gösterdi. Bankalar iflas etmeye veya şubelerini kapatmaya başladılar. Ödemeler sistemindeki çöküş varolan likidite sorununu iyice açmaz hale getirmişti. Hükümet ve Merkez Bankası bazı bankalara çok az miktarda likidite sağlamaya çalışmışlarsa da, yine çareyi çok kısa vadeli bir tahvil çıkarmakta bulmuşlardır. OBR ile GKO ve OFZ'ler takas edilmek istenmiştir. Bu arada Moskova Menkul Kıymetler Borsası'nın işlem hacmi aniden düşerek işlem tutarı günlük 200 milyon dolardan 250 bin dolara gerilemiştir.

Kriz, ticaretle uğraşan kişi ve firmaları da önemli ölçüde sarstı. Türk firmaları incelenecek olursa, Türkiye'den ithal ettiği malı 1-3 ay arası konsiye verdiği kişi, firma veya mağazalarda bu değer -üstelik satış fiyatı ruble olarak hesaplanmıştır- hemen bir hafta-on gün içerisinde %70 reel olarak değer kaybetmiştir. Bu şekilde piyasaya mal veren yüzlerce Türk firması büyük zararlara uğramışlardır. 1997 krizinin hemen sonrasındaki 30 gün içinde yaklaşık olarak küçük firmaların en düşük zararı 10 bin dolar kadar olurken, orta ölçekli bir firmanın zararı ortalama 100 bin dolar ve Türkiye'de holding düzeyindeki firmaların ortalama zararları ise 2 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir.²⁵ Krizin

.....
Tüm dünya için yeni bir pazar olan Rusya, hukuki altyapısını oluşturamamasına ve çalışma ortamı ve yaşam koşullarının tüm risklerine rağmen başta ABD'li, AB'li, Japon birçok işadammın ilgisini çekerek iş ilişkilerini ilerletmek ve yatırım yapmak amacıyla ortaklıklar ve birlikler kurmuşlardı.

²⁴ İlk etapta rublenin devalüasyonu piyasaya bırakıldı ancak hemen ardından rublenin %70'lik devalüasyon kararı alındı.

²⁵ Kriz öncesi RTİB'e üye firma sayısı 400'ü geçmekte iken Ağustos 2000'de bu sayı 250'lere geriledi. T. C. Moskova Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğine kayıtlı 150 Türk firması görünmekte ancak bunların 115'i fiilen işine devam etmektedir. Ağustos-Eylül 2000 tarihlerinde yapmış olduğum anketlerin sonuçlarına dayanarak bu bilgi aktarılmaktadır..

zararları çok yönlü ve çok boyutludur. Tüm dünya için yeni bir pazar olan Rusya, hukuki altyapısını oluşturamamasına, çalışma ortamı ve yaşam koşullarının tüm risklerine rağmen başta ABD'li, AB'li, Japon birçok işadami iş ilişkilerini ilerletmek ve yatırım yapmak amacıyla ortaklıklar ve birlikler kurmuşlardı. Bunlardan Amerikan-Rus İş Kulübü ve Rus-Fin İşadamları Birliği Moskova'da en aktif çalışanlardı. Krizle birlikte morallerin de çöküşüyle hemen tüm etkinlikler yerini sessizliğe bıraktı.

Başta AB'nin büyük bankalarında yaşanan şoklar ve sonrasında dış ticaret firmalarının en az 6 aylık bir süre ile ticaretlerinin durması firmaların eleman çıkarmalarına, çok düşük ücretle eleman çalıştırmalarına veya Rusya'daki merkez ofis dışındaki ofisleri kapatarak sadece temsilcilik şeklinde ofis bırakma kararları almalarına neden oldu. Rusya'nın iş merkezi durumundaki Moskova, birden işsizliğin hızla arttığı bir kent oldu. Bunun dışında Moskova'daki ev ve daire kiralari, satış fiyatları yaklaşık % 60 oranında düşüş gösterdi. Moskova'daki hemen tüm satış mağazaları, otel, lokanta ve eğlence merkezleri fiyatlarını ruble bazında yarıya kadar çektiler.

Rusya için finansal kriz söz konusu politik değişimi de gündeme getirdi. Tecrübesiz olmakla ve yanlış karar almakla suçlanan Sergey Kiriyenko, 23 Ağustos 1998 tarihinde Başbakanlık görevinden istifa etti.²⁶ Yeltsin Duma'dan iki kez onay alamayan eski başbakanlardan Viktor Çernomırdin'i geçici olarak tekrar Başbakanlığa atadı. Çernomırdin bu görevi 10 Eylül 1998 tarihinde Duma'nın adayı Y. Primakov'a devretti. Ağustos krizi sonrasında Eylül 1998 - Aralık 1998 döneminde yüksek devalüasyon nedeniyle ihracatta azalma %20-21 aralığındadır. Y. Primakov 1 Eylül 1998'den 12 Mayıs 1999'a kadar Başbakanlık görevi yaptı.

²⁶ Eski başbakanlardan Y. Gaydar, Kiriyenko'nun devalüasyon kararını daha erken almamakla büyük hata yapıldığını; Y. Primakov ise böyle bir para programının uygulanmasının zorluğunu, yanlılığını ve finansal araçların genişletilmesinin gereğini belirtti. 25. 09. 1998. www. polit. ru

1997 - 1998 Rusya Federasyonu Devlet Bütçesi**Tablo-1. RF tarafından uygulanan Federal Bütçe (GSYİH %).**

	1997	02. 98	03. 98	04. 98	05. 98
Gelir					
Kârdan alınan vergi	1, 3	0, 9	0, 9	1, 2	1, 4
Gelir vergisi	0, 1	0, 0	0, 0	0, 0	0, 0
Ek maliyet vergisi, özel vergi ve his. senedinden	6, 6	6, 4	6, 2	6, 2	6, 1
Dış ticaret ve dış ekonomik işlemler vergisi	1, 1	1, 0	1, 1	1, 2	1, 2
Resim, harç, pul ve diğer vergiler	0, 4	0, 2	0, 3	0, 3	0, 3
Vergi ve ödemeler toplamı	9, 4	8, 5	8, 5	8, 8	8, 9
Vergi dışı gelirler	3, 1	1, 7	1, 8	1, 9	1, 8
Toplam Gelir	12, 5	10, 2	10, 3	10, 7	10, 8
Gider					
Kamu giderleri	0, 4	0, 3	0, 3	0, 3	0, 4
Ulusal savunma ve hakların korunmasına ilişkin giderler ve Adliye	4, 8	3, 2	3, 3	3, 2	3, 2
Temel yatırımlar	0, 4	0, 2	0, 2	0, 3	0, 3
Ekonomide sağlanan hizmetler	2, 0	0, 4	0, 7	0, 6	0, 7
Sosyal hizmetler	0, 9	1, 6	1, 8	2, 0	2, 0
Kamu borçlarının ödenmesi	4, 6	2, 7	3, 3	5, 0	4, 9
Diğer giderler	4, 7	2, 1	2, 2	2, 5	2, 6
Toplam giderler	17, 8	10, 5	11, 8	13, 9	14, 1
Bütçe gelirlerinden karşılanan ödemeler	18, 5	14, 9	12, 1	14, 3	14, 4
Bütçe açığı (-)	6, 1	4, 7	1, 8	3, 5	3, 7
Genel finanslama	6, 1	4, 7	1, 8	3, 5	3, 7
İç finansman	4, 0	1, 2	0, 1	2, 5	2, 7
Dış finansman	2, 1	3, 5	1, 7	1, 0	1, 0
Yılbaşından itibaren GSYİH	2586, 0	186, 0	368, 0	566, 0	771, 0

* 1997 yılı kamu borçlarının kullanması için bütçe dışı fonlardan sağlanan verilere istinaden hesaplamaya katılmıştır.

** Tahmini

Federal bütçede yer alan vergilerden elde edilen gelirlerin birikim düzeyi önemli bir büyüme göstermiştir (Bir ay öncesindeki % 8,2 ve % 10 değerlerine oranla, GSYİH'ye oranı % 8,9 ve %11,4 olarak gerçekleşmiştir). Ancak IMF'ye verilen yüzdeye ve rakamsal tutara ulaşamamıştır. Bunda özellikle özel yönetime sahip kamu kurumlarının vergiden kaçmalarının payı vardır. Gerçek kişilerden de

vergi toplamada başarılı bir sonuç alınmadığı Tablo'dan da anlaşılmaktadır. İlk olarak açıklanması gereken Aralık ayına ilişkin özelliklerdir; bu da bütçeden ödenmesi gereken zorunlu ödemeler, bütçede yer alan karşılıklar ve 'gizli ödenekler'dir. Bütçede yer alan giderler kısmında da büyümeler olmuş; örneğin, 1.5 p.p. olarak planlanan GSYİH'nın %14,6'sına ulaşmıştır. 1 Ocaktan itibaren bütçe açığı GSYİH'nın % 3,3'ü düzeyindedir.

Tablo 2. RF tarafından uygulanan Federal Bütçe'nin Aylara göre dağılımı (% aylık GSYİH).

	02. 98	03. 98	04. 98	05. 98	06. 98	07. 98
Gelir						
Gelir Vergisi	0, 9	0, 9	1, 7	2, 0	1, 5	1, 1
KDV, hisse senetleri ve mal ve hizmetlerden alınan diğer vergiler	6, 4	6, 0	6, 2	5, 8	5, 5	5, 8
Dış ticaretten ve dış ekonomik işlemlerden alınan vergiler	1, 0	1, 3	1, 2	1, 2	2, 1	1, 3
Diğer vergiler	0, 2	0, 3	0, 4	0, 2	0, 1	0, 2
Vergi gelirleri	8, 5	8, 5	9, 5	9, 2	9, 2	8, 4
Vergi dışı gelirler	1, 7	2, 0	2, 1	1, 6	2, 1	2, 1
Gelirler toplamı	10, 2	10, 5	11, 5	10, 8	11, 3	10, 5
Giderler						
Kamu giderleri	0, 3	0, 3	0, 4	0, 4	0, 2	0, 4
Hakların korunması ve Adliye	1, 1	1, 5	1, 3	1, 2	1, 1	0, 9
Ulusal Savunma	2, 0	2, 0	1, 8	1, 9	1, 2	2, 3
Ekonomide sağlanan devlet hizmetleri	0, 4	1, 0	0, 5	0, 8	0, 7	1, 5
Sosyal hizmetler	1, 6	2, 0	2, 3	2, 0	1, 7	1, 9
Kamu borcu ödemeleri	2, 7	3, 8	8, 3	4, 6	6, 7	5, 0
Diğer giderler	2, 4	2, 4	3, 4	3, 5	2, 6	3, 2
Toplam giderler	10, 5	13, 0	18, 0	14, 4	14, 2	15, 2
Bütçe gelirlerinden ödenen toplam giderler	14, 9	9, 3	18, 3	14, 9	14, 8	15, 7
Bütçe açığı (-)	4, 7	-1, 2	6, 8	4, 1	3, 5	5, 2
Finansman	4, 7	-1, 2	6, 8	4, 1	3, 5	5, 2
İç	1, 2	-1, 1	7, 1	3, 0	2, 5	-6, 5
Dış	3, 5	-0, 1	-0, 3	1, 1	1	11, 7
GSYİH	186	182	198	205	206	207

Tablo. 1 ve Tablo. 2 Federal bütçe uygulamasında kullanılan gerçek verilerdir. İlgili olduğu Maliye Bakanlığından alınmıştır.

Aylık olarak hesaplanan ve uygulanan Federal Bütçe Aralık 1998 de Kasım 1998'e göre büyük bir artış göstermiş ve bu şekilde de sabitlenmiştir. Böylece, gelirler ortalama iki kat artmış görünerek GSYİH'da %26.6 oranına ulaşmıştır. Vergiden elde edilen gelirler de artarak GSYİH'nın % 16.7'sine oranına ulaşmıştır. Giderlerde ise, Aralık 1998 itibariyle, GSYİH'nın % 29.9'sına karşılık gelmiştir.²⁷ İş ödemelerdeki birikim giderek artmakta ve hangi kaynaktan ödeneceğine karar verilememektedir.

Dış Ticaret

Irak ile BM arasında varılan 'Gıda karşılığı Petrol Satışı' anlaşması Kasım 1999'da yapılmıştı ve 6 aylık bir süreci kapsamaktaydı. Bu dönem petrol fiyatlarının düşmesi üzerine Rusya bundan olumsuz etkilendi. Ancak, Irak'ta yenilenemeyen rafineri tesisleri nedeniyle Irak petrolü daha kaliteli olmasına rağmen, Rusya'nın en kaliteli petrolü olan Ural petrolü tercih edilmeye başlandı. Irak yine de sattığı petrol-den elde ettiği gelire ihtiyaç duyduğu için kısa dönemde olsa fiyatlara itiraz etmedi.

Petrol kalitesi kaygısına rağmen gelen yüksek talep Rusya'yı memnun etmişti. Ve işlenmiş petrolün Ural petrollerinden varil başına 1-1.5 dolar farkla satılması önemli sayılmamıştı.

Kasım 2000 Petrolde ortalama Dünya Fiyatları

	1996	1997	1998	1999
Benzin (Brent), USD/varil	22, 8	17, 8	11, 5	24, 1
Doğalgaz, USD/1 mln. BTE	3, 093	2, 393	2, 251	2, 558
Petrol, USD/gallon	0, 6691	0, 5648	0, 3739	0, 6986
Bakır, USD/t.	2273, 3	1834, 7	1601, 6	1748, 1
Alüminyum, USD/t.	1459, 9	1535, 45	1305	1470, 7
Nikel, USD/t.	6920	6099	4202	7984, 2

Kaynak: Londra Metal Borsası, New York Borsası verileri baz alınarak hesaplanmıştır.

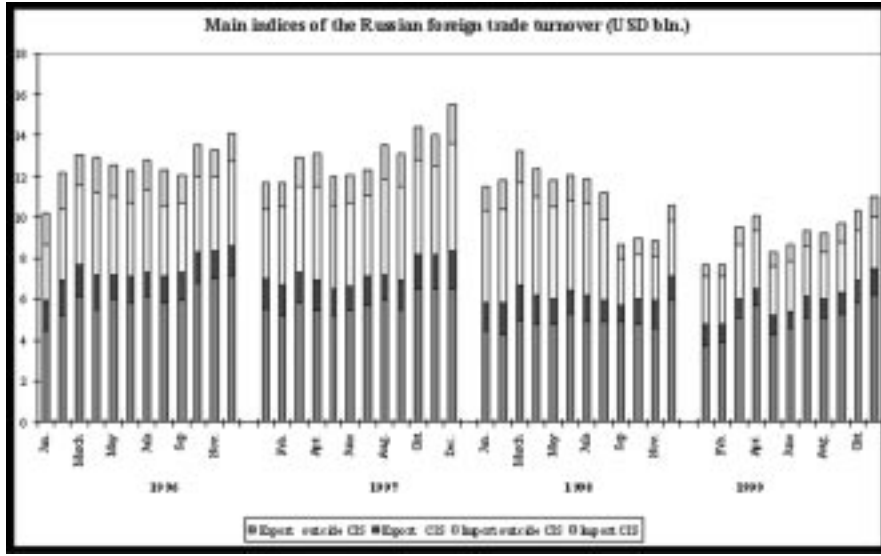
Böylelikle, ihracat %25.3 artışla son iki yılın en yüksek değerine ulaşırken, toplam ihracattan elde edilen gelir 7.4 milyar dolara ulaştı. İthalatta ise yine artış vardı; yıllık %22.8 oran ile 3.6 milyar dolara denkti.

1999 yılını Rusya ekonomisi için olumlu değerlendirmek gerekir. Ağustos 1998 krizini müteakip Ruble'nin yüksek devalüasyona ve yabancı sermayenin ülkeyi terk etmesine rağmen, Rusya'nın biriken yüksek oranda iç ve dış borç sorununu en azından kendi kaynaklarıyla

²⁷ Batkibekov S. Ins. Eko. Uzmanı. Insttut Perekhodni Period. Moskva www. iet. ru

karşılması güven ortamını kısmen de olsa sağlamıştır. 1999 yılında Ruble'nin devalüasyonu tüketici fiyatlarında ve ithal sanayi ürünlerinde düşüşe neden olmuştur. Ülke içinde zaten yetersiz olan üretim, bundan zarar görerek ithal ürünlerin daha ucuza girmesiyle ithalatta artış devam etmiştir.

Rusya'nın dış ticaret dönüşümünde Temel Göstergeler (Milyar Amerikan doları)

Ocak-Eylül 1999 döneminde, ihracatta bir önceki yıla oranla % 3.1 azalma olmuş ve 64.8 milyar dolarlık gelir elde edilmişti. 24-25 Ocak 1999'da Moskova'da yapılan BDT liderleri zirvesinde Serbest Ticaret Bölgeleri Anlaşması ile çeşitli vergi muafiyetleri yatırım indirimleri yabancı yatırımcıyı teşvik amacıyla imzalanmıştır. Rusya'nın bu anlaşmaya imza koymasındaki amaç gümrüklerde yaşanan rüşvet ve yolsuzluklardan kaybettiği geliri daha kontrollü hale getirmektir. Anlaşma ilk etapta 5 yıl geçerli olacak ve bu bölgelerdeki enerji gereksinimi Ruslar tarafından karşılanacaktır.

1999 yılının Ekim ayına dek Rusya'nın BDT ile yaptığı toplam ticaret 13.9 milyar dolardı ve bir önceki yıla oranla %27.4 oranında düşüş kaydetmişti. Goskomstat verilerine göre, 1999 yılında Rusya ve BDT arasındaki ticaret 22.6 milyar dolardı. Bu oran ise, 1998 yılına göre % 22 düşüktü.

1 Ocak 2000 tarihinden itibaren Rusya, BDT dışı ülkelere uyguladığı sert metallerdeki (metal, demir-çelik, alüminyum ve alüminyum ürünler vb.) sıkı gümrük uygulamasını BDT ülkelerine de başlattı. Yabancı

yatırımcıyı Rusya dışı BDT ülkelerinde teşvik etmeyi engellemek ve bu metallerin asıl üreticisi ve ihracatçısının Rusya olduğunu göstermek amaçlandı.

BDT dışında diğer bir önemli anlaşma, Rusya-ABD Ticaret Bakanlıkları arasında beş yıl geçerli olmak üzere imzalanan; Rusya'da üretilen soğuk-sarmal çelik ürünlerinde anti-damping uygulanmamasına ilişkin anlaşmadır. Rus ihracatçılarının bu tür çelik ürünlerinde 1998 yılında yaptıkları ihracat 6.480 gross ABD tonudur. ABD'nin beş yıl için tahmini ithal gereksinimi 340 tondan fazladır.²⁸

Kriz Sonrası Rusya'daki Değişim ve Türkiye sermayeli Rus Şirketleri

Ağustos 1999'da Vladimir Putin, Sergey Stepaşin'in yerine Başbakanlığa atandı. Yeltsin, hakkındaki usulsüzlüklerin ve kaybolan milyar dolarların hesabının sorulmaması, soruşturma açılmaması koşuluyla devlet başkanlığı görevini 26 Mart 2000'de yapılacak Başkanlık seçimlerine kadar vekaleten V. Putin'e devretti. Putin, Leningradlı Ortodoks inancı olan bir işçi ailesinin çocuğuydu ve Hukuk öğreniminin ardından KGB'de uzun yıllar görev yapmıştı. Leningrad Belediye Başkanı Sobçak ile politikaya atılmış ve Belediye Başkanlığı yardımcısı görevinde iken 'Dış İlişkiler ve Yatırımlar' konusu ile ilgilenmişti. 'Dış politika' ve 'liberal ekonomi sistemi' ilgisini çekiyordu. Ailesi ile birlikte görünmeyen, doğu sporları dışında özel ilgi alanları olmayan, sağlıklı, dinç, dikkatli, soğuk ve sert görünüşlü tipik bir Rus bürokratydı. Başbakan olana dek Batı'nın çok ilgisini çekmedi. Çeçenistan sorununda sert ve kararlı tutumuyla Rusya'nın moralini düzelterek ülke içinde olumlu puanlar aldı. Bu arada ise kritik bir konu olan Çeçenistan'ın bir 'iç sorun' olarak kalmasını çok zorladı. Yeni ve ağır silahları, çok gelişmiş uçakları rahat kullanması ve Çeçen halkını göçe zorlaması ile insan haklarını büyük ölçüde ihlal etti. Ancak Madeleine Albright ve Tony Blair'den destek mesajları sayesinde 'Çeçenistan, Rusya'nın iç meselesidir' direktmesinde zorluk yaşamadı. ABD'li Strateji uzmanı R. Service ise Çeçenistan'ı, Rus olmayan milletlere karşı yürütülen ve tekrar birleşmeyi amaçlayan genel bir politik kampanyanın askeri kanadı olarak değerlendirmektedir. Bu değerlendirmenin doğruluğunu, Putin Başkan olduktan sonra daha iyi görmek mümkün. Mart 2000 de diğer adaylara karşı aldığı yüksek oylarla devlet başkanı olan Putin, yıllardır Yeltsin'in yaşadığı Duma sıkıntılarını yaşamadan kendini destekleyen bir Duma ile daha kararlı

²⁸ N. Volovik, N. Leonova. 'Russian Foreign Trade (1998-2000)'. Ins. of Transition Economies. Moscow. 2000

ve çabuk kararlar almaya ve uygulamaya başladı. Başta Kazakistan olmak üzere, Türkmenistan, Gürcistan ve Kırgızistan dış politikalarında Rusya'nın onayını almadan hemen hiçbir uluslararası projeyi gerçekleştiremeyeceklerini ve paylaşımında da Rusya'sız hareket edemeyeceklerini hissetmişlerdir. Yakın tarihte aynı devlet çatısı altında bulduklarını daha çabuk hatırlayan Türk Cumhuriyetlerinin devlet başkanları, Putin ile Almatı'da yaptıkları BDT toplantısında Rusya ile işbirliklerini geliştirme isteklerini yinelediler. Rusya'da istenilen politik değişim 'beklenmedik' bir şekilde gelişmişti. Ve 20. yüzyılda önemli değişimleri ile anılan Rusya, yine yeni beklentileriyle yeni bir yüzyıla hızlı bir giriş yapmıştı.

Kriz sonrası Rusya ekonomisi zorunlu olarak dışarıya kapanmış ve bir anlamda, piyasa mekanizmasını çalıştıran dinamikler tamamen devre dışı kalmıştı. Bu da 'ithal ikame etkisi' yaratmıştı. Tablo 3'ten de görüleceği gibi, geniş bir ihracat çeşitliliği olan Rusya ekonomisinde, hammaddelerin girdi fiyatlarının artması ihracat gelirlerinde küçük oranlı düşüşleri de beraberinde getirdi. Dış talep esnekliği neredeyse sıfır olan ihracat kalemlerinden ham petrolün varil başına yıllık ortalama 10 dolara kadar gerilemesi ihracatta yaklaşık yıllık olarak %38-41 aralığında azalmaya neden olmuştur.

Tablo 3. Temel İhracat Sektörleri

Sektörler	Toplamdaki Pay (%)
Enerji ve Petrol	40.1
Metal, Demir-Çelik	15.7
Makine-Teçhizat	10.5
Orman-Kağıt	3.4
Kimyasal	3.2

Kaynak- Goskomstat, Moskva

1994'lü yıllardan itibaren hem vergi gelirlerini arttırmak, hem yabancı yatırımcıyı kontrol etmek amacıyla yabancıların Rusya içinde şirket kurmalarını kategorize edilmişti. Bunların içerisinde Türk firmalarının tercihi %100 yabancı sermayeli Rus şirketi kurmak ve burada sermaye oranlarına göre uygun bir tercih yapmaktı. Bu nedenle Rusya'da ticaret yapan Türk şirketleri, Türkiye'den götürmüş oldukları sermayelerinin bir kısmını Rus bankalarına munzam karşılık şeklinde tutma zorunluluğuna uyarken, diğer yandan herhangi bir uluslararası bankacılık işlemi yapan ve RF Merkez Bankası tarafından onaylanan yabancı (Moskova'da fiilen bankacılık hizmeti veren beş Türk Bankası bulunmaktadır) bir bankada sermayesini istediği döviz cinsinden tutma hakkına sahiptir. Türk bankalarının 1998 krizinden sonra Rusya'ya transfer ettikleri tutar 48 milyon dolardır.²⁹

²⁹ RTİB Yayın No. 5., s. 17. , Moskova, 1999.

Ağustos 2000 tarihi itibarıyla Türk sermayeli Rus, şirketlerinin sayısında azalma gözlenmektedir. T.C. Ticaret Müşavirliğinin 1997 ile 2000 yıllarındaki kayıtlı Türk şirketleri karşılaştırıldığında yaklaşık olarak 1/3 oranında azalma olduğu; 1997 yılı sonlarında kurulan ve merkezi Moskova'da bulunan Rus-Türk İşadamları Birliği'nde ise, 1997-1998 yılı kayıtlı üye sayısı 400'ün üzerindeyken yine Ağustos 2000'de bu sayının 270'lere indiği görülmektedir. Bu arada henüz şirket kurma aşamasında veya Rusya'da başka bir iş kolunda çalışan tanıdıklarıyla veya gizli Rus ortaklarıyla küçük ve orta ölçekli ticaret hacmine sahip kişi ve girişimler de bulunmaktadır. Buna 'gölge ekonomisi' de demek mümkündür. Ancak yapılan 115 anket çalışması sonucu ortaya çıkan olumlu sonuçları kısaca aktarmak gerekirse:

1. Türk firma sayısı sayısal olarak azalsa dahi ticaretten ve taahhüt hizmetlerinden elde edilen toplam tutarların dolar bazında azalmadığı,

2. Türk firmalarının bundan böyle uzun erimli çalışmalara ve yatırımlara gireceği,

3. Doğrudan tüketiciye ulaşmak amacıyla satış ağı, satış noktaları ve satış mağazaları (gıda, tekstil gibi) oluşturmak üzere direkt yatırımların artacağı,

4. Küreselleşmenin de olumsuz etkisiyle başta Çin olmak üzere bazı ülkelere karşı bazı ürünlerde rekabet şansının korunabilmesi için kısmen üretimin Rusya veya BDT sınırları içinde gerçekleştirme çalışmalarına başlanacağı olgularıdır. Türk firmalarının sadece taahhüt miktarları 8 milyar doları bulmaktadır. Tüm bu kararlar ve uğraşlar sonucu artık Rusya'da Türk ticaret kolonisinin var olduğundan ve daha uzun dönemde de var olacağından söz etmek olasıdır.

Bu arada, her iki ülkenin doğal gereksinimleri iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkileri kaçınılmaz kılmaktadır. DİE'nin verilerine göre, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 50 ülke arasında Rusya 7. sırada yer almakta; ihracat hacminde Rusya'ya gönderilen mallar 2000 yılı Ocak-Kasım döneminde 569 milyon dolarlık gelir payına sahiptir. İthalat rakamları açısından bakıldığında ise yine aynı dönem için 3.500 milyon dolarlık bir tutar ile Rusya 4. sırada yer almaktadır.³⁰ Bu rakamlar hiç de önemsenmeyecek oranlar değil, aksine çok dikkatle değerlendirilmesi gereken konuların bütünüdür. T.C. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yasal zeminlerin daha sağlam, tutarlı ve uzun erimli hazırlanması ve mevcut coğrafik konumun avantajlarını

³⁰ 31. 01. 2001, Yeni Adana Gazetesi,.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Türkiye'de Batı çıkarlarına uygunluk' anlayışından vazgeçerek, kendi dış politikasını kendi uzun erimli çıkarları belirlemelidir.

geliştirerek kullanmak zorundadırlar. Birçok ticari uygulamada işadamları kendi kaynaklarından sonuca gitmekte, devlet mekanizmaları gereksinimleri ve yardımlarını gecikmeli olarak ulaştırmaktadır. Bu çerçevede Rusya'da faaliyetlerine devam eden Türk işadamları, yatırımcıları için önemli sorunlar-

dan, 'Karşılıklı Yatırımların Korunması', 'Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi' ve 'Ülkelerin Standardizasyon Enstitülerinin Karşılıklı' anlaşmaları ilgili taraflarca en kısa sürede sonuçlandırılmalıdır. Sorunların çözümü ise bilindiği gibi, yakın ilişki ve işbirliği yapılacak iyi niyetlerin ortaya konmasını gerektirmektedir. Türkiye'de Batı çıkarlarına uygunluk' anlayışından vazgeçerek, kendi dış politikasını kendi uzun erimli çıkarları belirlemelidir. Rusya ile uygun zeminler ve konularda ise işbirliği yapmak zorundadır.

Türkiye, kendi coğrafyasında sınır komşularıyla ulusal çıkarlarımıza uygun kalıcı dostluklar kurmakta gecikmekte ve bu gecikme sadece kendi ulusuna çok yönlü zararlar getirmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- Leijonhufvud A. And Rühl C. 'Russian Dilemmas'-April 1997. EBRD. London
- 2- Smislov D. V. 'Mejdunarodni Valutni Fond:Savremenniy Tendensiy n Naşi Interesi', 1993, Moskva.
- 3- A. V. Akimov, 'Strategi Adaptatsi Rassii v Miravoy Ekonomike', s. 20-26. Sbornik Ekonomiçeskiye Reformi v Azii v Perexodniy Periyod', Rassiskaya Akademiya Nauk. 1996. Moskva.
- 4- Desai P, *Perestroika in Perspective: The Design and Dilemmas of Soviet Reform*, Princeton Uni. Press. 1989. Princeton, N. J.
- 5- Bıkov A. N, 'Miravoy Finansoviy Krizis i Uroki dilya Rassii', R. A. N. Ins. Mej. Ekonom. i Polit. Issledovani, 1999 Moskva.
- 6- Balabanov İ. T., Balabanov A. İ., *Vneşni-Ekonomiçeskiye Svyazi*, Moskva 2000.
- 7- Medvedev R., *Zagadka Putina*, 2000 Moskva.